

تاریخچه‌ی هنر و فن

وکالت در دوران باستان

گیل جارد، ح. م. «عطا»
مؤلفه‌ی تاریخ ایران باستان، شاعر و وکیل دادگستری

قانون نانوشته‌ی خشم خدایان نسبت به ستمگران توسل جوید. در این برهه از زمان قانون نانوشته از عنصر بطن مادر قانون یعنی گیش و آیین و مذهب‌های اولیه در جوامع کل بشری زاده شد و موجب شد که قانون تیشته و مدون در جامعه‌ی کل بشری پای به عرصه‌ی وجود گذاشت.

در طی پنج هزار سال که از تاریخ نگارش نخستین قانون مدون در جامعه‌ی کل بشری وسیله‌ی شاهان قوم سومری، مهاجران از کرانه‌ی دریای کاسان (دریای گیلان) هم چون اورنامو، لی بیت ایشتار، اور کاکینا، شولگی، بیلاما و حمورابی شاه بابل در هزاره‌ی سوم پ. م. به جامعه‌ی کل بشری در دنیای باستان پیشکش شد، قانون لی بیت ایشتار با یکصد ماده^۲ قانون مدون که متاسفانه فقط سی و هفت ماده از قانون مدون او از تخریب مصون مانده و هم چنین ۲۲ ماده‌ی قانون اورنامو که فقط پنج ماده از قانون مدون این پادشاه سومری تاکنون خوانده شده. این قانون‌های مدون از دیرباز به عنوان نخستین قوانین مدون قوم بشر در کنار ۲۸۲ ماده‌ی قانون مدون حمورابی از هزاره‌ی سوم پ. م. برای نسل بشر یادگار مانده است.

جالب توجه این است که تنها در قانون کهن و باستانی چهار هزار و پانصد ساله‌ی اورنامو این قانون در مقام تعیین کیفر به جای عملکرده به قانون کهن و فراگیر قضایان قانون مترقیانه جزای نقدی را برای بزهکاری منبای تعیین کیفر قراژ گرفته است. در قوانین مدون سومریان و هم چنین قانون مدون ۲۸۲ ماده‌ی حمورابی پادشاه بابل مربوط به پایانه‌ی هزاره‌ی سوم پ. م. و ۹۰ ماده‌ی قانون مدون آشوریان خصوب در میانه‌ی هزاره‌ی دوم پ. م. و دیگر قوانین باستانی تاگیر عنصر قضایان و نقش مذهب در بنیانگذاری قوانین عهد باستان کاملاً آشکار است.

هم چنان که حتی در قوانین حزقی سل مل متمدن در سده‌ی بیست و یکم میلادی نیز تا حدودی تأثیر نقش عنصر مذهب به چشم می‌خورد پس از تولد قانون از اندیشه و خرد انسان‌هایی از دیدگاه نیروی جسمانی لغو و ولی از دیدگاه اندیشه و خرد توانا برای دفاع از حقوق خود در رویارویی با زورمندان و پس از گذر اجتماع دوران باستان از سده‌ها و اعصار احساس توسل به فن دفاع از حقوق

تا ای مام دهیام اورمزدا بانو و هجانه‌ی نای ایجاد روشی یارا هجا دروگا.

این کشور را اهورامزدا بهاید از خشک سالی و یارید و دروغ «داریوش بزرگ سنگ نبشته‌ی پارسه شهر».

در گستره‌ی دنیای وکالت و دفاع از حق که پیشه‌ی روحانی بوده و در جامعه‌ی کل بشری از باستانی ترین ادوار هنر و فن وکالت به موازات امر مقدس قضاوت درخور توجه و احترام بوده و هست به یاد نذارم در بازه‌ی تاریخچه‌ی فن و هنر وکالت در دوران باستان به صورت مستقل کتاب یا رساله‌ی منتشر شده باشد.

در این هنگام که قانون محترم و کیلان مرکز در قرازه‌های چهارم و هفتم از فراخوان خویش تاریخچه‌ی هنر و فن وکالت را برای سخنرانی در جشن استقلال قانون و کیلان مرکز مورد توجه قرار داده با وجودی که این فراخوان مقید به آثار چاپ شده فرمطبوعات است با عنایت به این که این رساله بخش بسیار کوچکی از کتاب چاپ نشده‌ی من زیر عنوان سیر و تطور حقوق در ایران باستان از باستانی ترین ادوار تا ظهور اسلام است در پیش آمد که در مورد بخشی از عنوانی مورد نظر قانون وکلای مرکز از طریق این رساله به اقتضای سخن سمعی، شاعر و فیلسوف بی‌همتای خاور زمین، که فرمود:

هو چیز طیره‌ی عقل است دم فرو بستن به وقت گفتن و گفتن به وقت خاموشی.

به کوتاه سخن: «زبان بریده به کفنی نشسته صبر و بکینه خاموشی گزیده و در این راستا یادداشت‌هایی ناشن از پژوهشگری خود را در مورد تاریخچه‌ی امر وکالت در دوران باستان آورده در این جشن فرخنده نگاشته بگذارم و بگذارم.

آن گاه که در آغاز پاگرفتن جامعه‌ی کل بشری قانون برتر در سال‌های نخستین جامعه‌ی کل بشری به عنوان قانون جنگل حکمروا بود و ستمگری‌های انسان‌ها از دیدگاه نیروی جسمانی زورمند بر هم نوعان ناتوان موجب آمد تا ناتوان از نظرگاه جسمانی و در عین حال توانا از دیدگاه اندیشه و خرد در رویارویی با توانمند ستم پیشه در کرسی دفاع از خود به یاری و یاوروی خرد و اندیشه‌ی خویش برای بازداشتن ستمگران زورمندان از تعدی و تجاوز به

مظلوم نیز در اجتماع سراپا تبعیض طبقاتی و برده‌داری در جامعه‌ی کل بشری دنیای باستان نیز مورد توجه مظلومان قرار گرفت و این احساس زمانی به اوج خود رسید که برخورد استبداد و خودمحموری و فراقانونی رژیم‌های شاهی بویژه در دوران باستان در رویارویی با انحصارطلبی روحانیون و دیگر طبقات ممتاز در جوامع دنیای باستان مورد توجه بشر قرار گرفت و در حقیقت برخورد دو قدرت استبداد رژیم شاهی با امر سنتی انحصارطلبی روحانیون و دیگر توانمندان در دنیای باستان و ستیز این دو قدرت موجب شد که شاهان قانون‌گذار سومری و بابلی قوانینی جهت محدود کردن امتیازات آنان وضع و انشا نمایند و از سوی دیگر در دنیای باستان، دانش هنر و فن خواندن و نوشتن در انحصار و اختیار قشر روحانیون قرار داشت و در نتیجه از طریق مداخله‌ی ناروای انحصارطلبان برای عامه‌ی مردم امکان فراگیری هنر خواندن و نوشتن وجود نداشت زیرا روحانیون آگاه از هنر خواندن و نوشتن منحصرأ به فرزندان و خویشاوندان خویش این هنر را می‌آموختند.

به همین دلیل بود که به‌عنوان مثال در آیین کهن مزدیسنايي پیش از شست زردشت و در زمان او و پس از وی مردم عام روحانیون مزدیسنايي را ماگا یا مغ می‌خواندند و واژه‌ی ماگا به زبان پارسی باستان به‌معنای خرق‌العاده و استثنایی است که این واژه به زبان فرانسه رفته و از آن واژه‌ی ماژیسرا یعنی قاضی و ماژسته یعنی اهل حضرت و در زبان انگلیسی ماگیکان یعنی جادوگر را ساخته‌اند. از این رو مردم عامی اجتماعات در جامعه‌ی کل بشری به علت ناآگاهی و بی‌سوادی از یاری جستن و بهره‌مندی از قوانین مدون و حتی قوانین سنتی غیرمدون مذهبی در امر ترافع و دعوای مدنی و کیفری جهت احقاق حق خویش محروم بودند و لذا به‌علت عدم آگاهی عامه‌ی مردم از قوانین مدون و مذهبی حقوق حقه‌ی آنان در دادرسی‌ها در بسیاری از موارد با شکست رویاروی بود. بویژه این که اگر طرف دعوی آنان یک روحانی یا یک توانمند از طبقات ممتاز اجتماع آن دوران می‌بود.

بر همین محور و انگیزه بود که جمورانی برای نخستین بار به انگیزه‌ی رعایت دموکراسی پس از تدوین قانون ۲۸۲ ماده‌یی خود مقرر داشت که قانون او در میدان شهر بابل^۳ برای آگاهی مردم در معرض دید آنان قرار گیرد تا مردم عامی نیز مع‌الواسطه از حدود حقوق شهروندی خویش آگاه گردند.

در دوران گذشته اختلاف امتیازاتی انحصارطلبانه بین قشر روحانی با جامعه‌ی غیرروحانی بویژه در رژیم مذهب‌سالاری دنیای باستان و عدم تسلوی مردم در مقابل قانون امری مسلم و متداول بود. به‌نحوی که نه تنها این امتیاز طبقاتی در ترافع بین مردم عادی و روحانیون و توانمندان چه در امر مدنی و چه در مورد کیفری امری ملموس و مشهود بود، بلکه بنا به گزارش‌های معتبر پلزمانده از دوران باستان و متون قوانین مدون شاهان سومری بین شاهان مقتدر و مستبد سومری، بابلی و قشر روحانیان در تاریخ دنیای باستان برخورد و مبارزات طولانی بر سر تقسیم قدرت بین مقام

سلطنت و روحانیان وجود داشت و در تاریخ حقوق دنیای باستان بویژه در دوره‌ی سومریان مشاهده می‌شود.

شاهان قانونگذار سومری که من آنان را شاهان پردادات ایران باستان مندرج در گائده‌ها و اوستا یا شاهان پیشدادی مورد تذکار در کتاب خدای نامک اثر عهد ساسانی می‌دانیم، بویژه شاهان سومری^۴ برای محدود کردن اختیارات و اقتدارات و فزون‌طلبی‌های روحانیون و توانمندان سومری از طریق وضع و انشا قوانین مدون از جمله وضع قوانین پیشگیرانه در جهت محدودیت امتیازات طبقاتی روحانیون که در تقسیم‌بندی‌های اجتماع استوار بر محور طبقاتی بر جایگاه نخست اجتماع آن دوران تکیه داشتند، دست یازیدند. از جمله لی‌پیت ایشتر برای معتبر جلوه‌دادن قانون وضع شده همانند دیگر شاهان قانونگذار دنیای باستان به قانون وضع شده از سوی خود رنگ مذهبی داده و این قانون را برای مقابله با روحانیون و توانمندان سومری قانونی پیشکش شده از سوی خدای انگی اعلام نمود که متأسفانه از یکصد ماده قانون مورد اشاره‌ی لی‌پیت ایشتر فقط ۳۷ ماده از آن قانون از تخریب طبیعی مصون مانده و به‌دست ما رسیده است.

جالب توجه این که عملکرد حمورابی شاه بابل بنا به گزارش ادوارد اردشی پرا^۵ یکی از پادشاهان دمکرات دوران باستان به نام تل پینوس^۶ که ظاهراً شاه کشور آکاد در سرزمین میان رودان بود، قوانینی در مورد حقوق مردم و محدودیت اقتدارات طبقات ممتاز و حتی شخص شاه وضع و انشا نمود.

بنابر آن چه به کوتاه سخن از آن یاد کردم، عوام مظلوم و محروم از حقوق شهروندی خویش بر آن شدند که در ترافع و در دعاوی که طرف دعوی مدنی یا کیفری آنان روحانی یا دیگر توانمندان طبقات ممتاز اجتماع دوران باستان قرار داشت که یا آنکا به دانش و آگاهی یک فرد روحانی بی‌طرف به‌عنوان مدافع حقوق خویش در دادگاه‌های سومر، بابل و آشور از یاری و دانش آن مرد روحانی آگاه به موازین مذهبی و قضایی بهره‌مند شوند، در این هنگام بود که پس از سالیان دراز از تاریخ زاده‌شدن قانون، عنصر وکالت و دفاع از حق از ذهن انسان ستم‌دیده و زندگی‌باخته در جامعه‌ی کل بشری برای نخستین بار در قوانین شکلی سومریان در نیمه‌ی نخست هزاره‌ی دوم پ. م. تجلی یافت و ما نخستین بار نقش وکالت را در یک رخداد جنایی در کشور سومر در گل‌نشته یافت شده در شهر نیپ‌پور مربوط به سه هزار و هشتصد و پنجاه سال پیش زیر عنوان «دادرسی زن خاموش» می‌بینیم.

لازم به توضیح است که صورت جلسه‌ی دادرسی زن خاموش و رأی صادره از سوی دادگاه کیفری به‌نام مجمع همشهریان برای ما از آن دوران کهن به‌یادگار مانده است. خوشبختانه متن این دادرسی به اصطلاح قوانین شکلی، به‌عنوان یکی از رویه‌های قضایی در پایگانی دادگستری سومریان ضبط شده بود تا برای نسل‌های آینده‌ی بشر به یادگار ماند.

سومریان میراث دار قانون در جامعه‌ی کل بشر

۱- نقش وکیل مدافع در قوانین مدون سومریان

دادرسی زن خاموش

بنا به گزارش ساموئل کریمر^۷ دانشمند بزرگ خاورشناس، در رخیاد جنایی مربوط به یک هزار و هشتصد سال پ.م. در سرزمین میان رودان (بین‌النهرین) مردی به نام لو-اینانا خدمتگزار یکی از پرستشگاه‌ها در نهان به دست سه مرد به نام‌های ناسیگه، کوانلیل و انلیل آتام به انگیزه‌ی بی‌گناهانه در متن گل نیشتر دادرسی زن خاموش مجهول مانده، کشته می‌شود و همسر مقتول به نام نین-دادا که از قتل شوهرش آگاه بود، به جای این که مقامات مسوول شهر را از این جنایت آگاه سازد، در کمال بی‌تفاوتی ظاهراً برای این که قاتلان شوهرش شناخته و دستگیر نشوند، آنان را از طریق سکوت خویش عملاً یاری می‌دهد. پس از آشکارشدن راز این جنایت به دستور شاه سه تن قاتلین لو-اینانا و هم‌چنین همسر مرد مقتول به عنوان شرکت در قتل در دادگاهی مشتمل بر نه تن قاضی و دو دادستان به نام «مجمع همشهریان» به گناه قتل خدمتگزار پرستشگاه به دادرسی فراخوانده شدند، جالب توجه این است که در قوانین شکلی سومریان تعلیقات قضات محاکم به تعداد فرد برگزیده می‌شدند تا در صورت حدوث اختلاف آرا با رأی اکثریت بتوان حکم صادره را در مورد محکوم اجرا نمود. در این دیدگاه دو تن وکیل مدافع به نام‌های شولیلوم و اوبارسین منحصرأ دفاع از اتهام نین‌دادا را برعهده می‌گیرند، زیرا این دو تن وکیل مدافع که مقید به دفاع از حق بودند، پس از آگاهی از نحوه‌ی حدوث واقعه و اطمینان یافتن از بزهکاری متهمان سه گانه پذیرای دفاع از اتهام سه تن قاتلین لو-اینانا به نام‌های ناسیگ و کوانلیل و انلیل آتام نشدند. دو دادستان دادگاه به نام‌های «لوگولا» و «دوفو» معتقد به صدور حکم اعدام برای سه قاتل و همسر مقتول به نام نین‌دادا به عنوان شرکت در قتل لو-اینانا بودند. این دو دادستان در مقام کیفرخواه علیه متهمان در دادگاه مجمع همشهریان به شرح مندرجات و متن گل نبشته موضوع صورت جلسه دادرس اظهار داشتند «آنان که به زندگی انسانی پایان دادند، شایسته‌ی زنده ماندن نیستند، سه تن قاتل و همسر مقتول باید کشته شوند».^۸ مستتیب از محور دفاع دو وکیل مدافع نین‌دادا از وی به شرح مندرجات صورت جلسه‌ی^۹ دادرسی در دادگاه چنین بود که وکیلان مدافع در دادگاه «مجمع همشهریان» سکوت همسر مقتول را فاقد عنوان و عنصر شرکت یا معاونت با متهمان سه گانه در تحقق جرم به علت عدم دخالت عملی او در قتل لو-اینانا اعلام نموده و افزودند: «به فرض شوهر نین‌دادا به قتل رسیده باشد، گناه این زن چیست که باید کشته شود؟ زنی که شوهرش به او نفقه نپرداخته، به فرض این که دشمنان شوهرش را بشناسد و از مرگ شوهرش نیز آگاه گردد، چرا خاموش ماند؟ آیا چنین زنی قاتل شوهر خویش است؟ کیفر این جنایت در خور کسانی است که در واقع عملاً مرتکب قتل شده‌اند».

ظرافت اندیشه‌ی قضایی وکیلان مدافع نین‌دادا که زیرکانه بدون پذیرش تحقق قتل عنوان کرده‌اند «به فرض شوهر نین‌دادا

به قتل رسیده باشد... الخ» در مقام کاربرد فن دفاع در خور توجه و تحسین است. به هر حال وکیلان مدافعان انگیزه‌ی سکوت زوجه مقتول را در این ماجرا به علت عدم پرداخت نفقه‌ی زوجه مقتول به همسرش نین‌دادا و عدم علاقه و رابطه‌ی عاطفی علقه‌ی زوجیت بین زوجین منبای دفاع خویش از موکله قرار دادند و این دفاع مورد پذیرش^۹ تن قضات دادگاه جنایی سومر قرار گرفت، قضات مجمع همشهریان سه تن قاتل را محکوم به اعدام شناختند، ولی همسر مقتول را با پذیرش دفاع وکیلان مدافع او از اتهام مبری اعلام داشتند و هم‌چنین به دستور دادگاه مجمع همشهریان در مقام اجرای حکم اعدام قاتلان سه گانه را در محل قتل مقتول اعدام کردند، صورت جلسات این دادرسی و رأی صادره به عنوان رویه‌ی قضایی در گل نبشته‌های یافت شده در شهر نیپ پور ضبط شده تا در موارد مشابه الگوی رسیدگی قرار گیرد.

۲- نقش وکیل مدافع در قانون حمورابی

متأسفانه تاریخ حقوق دقیقاً از امر وکالت در دوران بابل به لحاظ یافت نشدن رویه قضایی همانند دوران سومریان آگاه نیست، ولی مواد ۲۷ و ۲۸ به گونه‌ی ماده‌ی ۳۱ قانون حمورابی ناظر به امر وکالت است. بویژه در ماده‌ی ۲۸ قانون حمورابی تحقق وکالت به لحاظ صغیر بودن فرزند موکل از طریق مع‌الواسطه یعنی از مسیر مداخله دولت یا دادگاه به عنوان سرپرست صغیر صورت می‌گرفت.

قوانین ۲۸۲ ماده که بر سینه‌ی سنگ سیاه دیوریت بین سال‌های ۲۰۲۵-۲۰۶۷ پ.م. از سوی حمورابی شاه بابل کنده‌کاری شده و اینک آن قانون مدون در موزه‌ی لوور پاریس قرار دارد در برخی از مواد این قانون از جمله قانون در خور ستایش ماده‌ی ۵ قانون حمورابی معشر بر محکومیت قاضی یا شاهد به پرداخت جریمه در حق کسی است که به علت اشتباه قاضی یا شاهد رأی دادگاه به زیان او صادر گردیده^{۱۰} و هم‌چنین مقررات مربوط به نظام پزشکی از جهت یکسان نبودن حق‌العلاج در مورد بیماری‌های مشابه از اشخاص دارای توان مالی متفاوت و مقررات مربوط به وقف در مواد ۳۵ لغایت ۳۸ و غیرقانونی بودن زن و شویی بدون سند ازدواج به استناد ماده‌ی ۱۲۸ و تجلی نهایت دموکراسی در مورد حقوق زوجه‌ی بیمار در مواد ۱۳۸ و ۱۳۹ قانون حمورابی و میزان متفاوت دریافت دستمزد پزشکان از اشخاص توانگر و ناتوان در مورد درمان بیماری‌های مشابه، طبق قانون نظام پزشکی پزشکان آن دوران بویژه قانون مربوط به نوعی مرور زمان سه ساله موضوع ماده‌ی ۳۰ قانون حمورابی از این رو چشم‌گیر است که پیشگامان تمدن جدید در جهان امروز وضع و انشای قانون مرور زمان را به خطا به خود نسبت می‌دهند و هم‌چنین قانون تجدید زن و شویی مرد با زن دوم که تحقق این امر طبق ماده‌ی ۱۲۵ قانون حمورابی با شرایطی موکول به آن همسر نخست او است و هم‌چنین وجود کارشناس و معتمد در مورد معاملات در قانون حمورابی از جمله مقرراتی است که در این قانون به چشم می‌خورد، ولی متأسفانه به علت این که در قانون شکلی حمورابی

وکیل در نیمه‌های یکم و دوم هر روزی دوم یکم در قضاوت است.^{۱۲}

۴- نقش وکالت و فن دفاع

در دوران مادها و هخامنشیان

چون از دوران ماد به جز گزارش هرودوت و گزنون و کت زبانی که دیودورسیسیلی از این دوران گزارش‌های به نقل و قول از کت زبانی ذکر کرده، آثاری دیگر در دست نیست، لذا به کوتاه سخن در مورد تاریخ حقوق دوره‌ی ماد یادآور می‌شود که به شرح گزارش پروفیسور دیاکونوف^{۱۵} در دوران حکومت مادها مجلس قانونگزاری به نام مجلس بزرگان یا مجلس شیوخ وجود داشت که در موارد لزوم قدرت شاه ماد را محدود می‌کرد و از استبداد مطلقه‌ی او پیشگیری به عمل می‌آورد و هم‌چنین در حقوق دوران ماد رسیدن به مقام شاهی از سوی زنان و قانون مربوط به هبه امری شناخته شده بود^{۱۶} و دوران خردسالی و نوجوانی کوروش بزرگ نیز بنا به گزارش گزنون در کتاب تریبیت گورثین وجود دانشکده‌ی حقوق تحت عنوان پرورشگاه عدالت^{۱۷} حضور دانشجویان حقوق برای تدریس عملی در دادگاه‌ها پیش‌بینی شده بود و نحوه‌ی گزینش قضات هفت‌گانه^{۱۸} و تشکیل دادگاه‌های عالی با حضور هفت قاضی و با حضور دو دادستان^{۱۹} به نام فیلاک و تشکیل دادگاه‌های کودکان بزهاکار^{۲۰} و محاکمه‌ی به‌ل‌زیس سردار مادی در دادگاه نظامی و امکان بخشش مجرمان و سبیل‌ی شاه ماد مطالب دیگری در دست نیست ولی به قرینه می‌توان احتمال داد که بهره‌گیری از دانش وکیل در دعوی به اعتبار وجود پیشینه‌ی امر وکالت در دوران سومریان و بابلیان در دوران مادها و هخامنشیان نیز وکالت مرسوم و متداول بوده و هم‌چنان که دوره‌ی ساسانیان به‌شخصی که خواهد آمد، وجود وکیل به نام «مارگر»^{۲۱} امری محرز و مسلم است.

۵- در دوران هخامنشیان نیز قوانین مدرکیانه‌ی

در مورد گزینش قضات با شرایط ضمیمه گانه‌ی

۱- فارغ‌التحصیل بودن از پرورشگاه عدالت

۲- دارا بودن لااقل سن پنجاه ساله

۳- عدم استشهاده به فساد اخلاق

و در مورد گزینش کارمندان دارا بودن: ۱- مدرک تحصیلی از پرورشگاه عدالت؛ ۲- داشتن حداقل سن بیست و هفت ساله. ضروری بود قضات نیز معمولاً از بین مردان خاندان هفت‌گانه شاهی مقید به شروط سه‌گانه‌ی فوق‌الذکر برگزیده می‌شدند و در پاره‌یی از موارد دیده شده که در دوران هخامنشیان قضاوت موروثی نیز بوده است. داستان اعدام قاضی رشوه‌گیر به دستور کمبوجیه پسر کوروش بزرگ شاه هخامنشی از طریق کتخت پوست پلن او و گسترده کردن پوست قاضی رشوه‌گیر بر سینه قضاوت و تصدی پسر قاضی رشوه‌گیر به‌عنوان قاضی بر همان مسند دلیل صحت مراقب است و هم‌چنین وجود نمایندگان سازمان ملل تحت حکومت شاهان

بر خلاف قوانین سومریان ابتکار حفظ آرامی که جنبه‌ی رویه‌ی قضایی داشته در آن دوران وجود نداشته و یا اگر رویه‌ی قضایی و بی‌گناهی کردن این گونه آراه وجود داشته، کاوشگران به کشف این آرامی رویه‌ی قضایی توفیق نیافته‌اند، از این رو ما دقیقاً از وجود ضوابط قانون وکالت آن دوران به معنی خاص واژه آگاهی نداریم، ولی به پندار من یقیناً بنا بر همان استدلال که در صدر این رساله از آن یاد کرده‌ام، همان استدلال منطبق با واقعیتی که در دوران سومری جهت بهره‌مندی از وجود وکیل وجود داشته، در دوران سومری و دیگر ادوار نیز از اشخاصی به نام وکیل در آن دوران‌ها نیز استفاده می‌شد. بویژه حمورابی در پیشگفتار قانون خود اشاره می‌کند که قانون منون خود را که خدای شاماش به او تفریر و تسلیم کرده در مرئی و منظر همگان برای آگاهی مردم از حقوق شهروندی خود قرار داده است.

۳- نقش وکیل در دوران حکومت آشوریان

پیش از جنگ بین‌الملل اول، ۹ لوجه‌ی کلی مربوط به قوانین آشوریان مربوط به سده‌های پانزدهم تا دوازدهم پیش از زلیجه‌ی مسیح که وسیله‌ی کاوشگران آلمانی یافت شده، به حکایت متن این لوجه قوانین کهن تر آشوریان بویژه در مورد حقوق زنان مورد بازنگری قانونگذاران آشور قرار گرفته است.^{۱۱} در آیین دادرسی دوران آشوریان برخلاف قوانین دوران حکومت بابل دادگاه‌ها فقط از یک قاضی تشکیل می‌یافت، قوانین آشور که مورد بازنگری قرار گرفته بود، بسیار مترقانه‌تر از قوانین بابل بود، قوانین باستانی آشور مشتمل بر سه لوح می‌باشد که لوح نخست آن که به لوح A نامور است از شصت ماده تشکیل می‌گردد که این لوح در مجموع ناظر به جرائم ارتکاب از سوی زنان است و ماده‌ی یک قانون مورد اشاره ناظر به کیفر زناست که در پرستشگاه‌های آشور مرتکب دزدی شده‌اند و در متن این ماده عنوان شده که کیفر این گونه زنان با آشور، خدای مورد پرستش آشوریان است، بدون این که ظاهراً به علت اخروی بودن ارتکاب این بزه از میزان و چه‌گونگی اجرای این کیفر نامی برده شود توسل به «ور» یا سوگند با مقررات ویژه‌ی آن در حقوق آشوریان شناخته شده بود.^{۱۲} متأسفانه من با وجود کندی‌کار بسیار به اصل متن قوانین آشوریان دسترسی نیافتم، در ماده‌ی دیگری از قانون آشور، روسپی‌گری همانند قوانین دوره‌ی هخامنشیان امری قانونی^{۱۳} بود. لیکن زنان روسپی حق استفاده از حجاب را نداشتند و در صورت تخلف از این قانون به پنجاه ضربه تازیانه محکوم می‌شدند و یا با ریختن قیر یا نفت بر سر زنان روسپی، زنان روسپی باحجاب در معرض کیفر قرار می‌گرفتند تا بدین گونه زنان عقیف و خانه‌دار از زنان روسپی تمیز داده شوند، هرچند از دوران پادشاهی آشوریان علی‌رغم قوانین دوران حکومت سومریان سند دقیقی از وجود وکالت در امر دعوی تاکنون یافت نشده ولی با توجه به این که در قراردادهای حقوقی دوره‌ی آشور و طرفین قرارداد یا وکیل یکی از دو طرف قرارداد را یا مهر خویش مهیور می‌ساختند اثر مهر وکیل در قراردادهای حقوقی یافت شده، لذا چنین اسنادی نشانگر وجود نقش

هخامنشی در شهر ساره پایتخت لیدی (ترکیه امروز) به سرپرستی آرت فرنه ARTE-FERENEH استاندار هخامنشی در کشور لیدی و گزدهمایی سالی یکبار آنان در شهر سارد جهت رأیگیری در حل مشکلات امور کشور پهناور هخامنشی و ایجاد رویه‌ی واحد برای اداره‌ی امور استان‌های تحت حکومت آنان و صدور دستور آزادی ملت‌ها از سوی کورش بزرگ از قانونمندی ایرانیان در صورت باستان حکایت دارد ولی سندی که مثبت بهره‌مندی پارسیان از وکیل به معنای حقوقی و ویژه‌ی آن در دادگاه‌ها بوده باشد در دست نیست.

۶- نقش وکیل در دوره‌ی سلوکیان و اشکانیان

در دوره سلوکیان از وجود مجلس ملی^{۲۲} مشتعل برمیآید نماینده وضع مالیات‌های^{۲۳} گوناگون و وجود گمرک در این دوران^{۲۴} آگاهی داریم ولی در دوران اشکانیان حکومت اشکنانی حکومت پارلمانی بوده و در این دوران دو مجلس به نام‌های مجلس شورای شاهی و مجلس شيوخ وجود داشت که به هنگام لزوم تصمیم‌گیری در امور مهم کشور پس از گزدهمایی دو مجلس در یک نشست واحد به نام مجلس مهستان این مجلس می‌توانست حتی شاه اشکنانی را از مسند شاهی برکنار کرده و شاه جدید و واجد شرایط دیگری را بر تخت شاهی بنشاند.^{۲۵}

حاجتا به گزارش مشیرالنوله پیرنیا سفیران بیگانه در ایران دارای مصونیت سیاسی بوده‌اند.^{۲۶}

بنابه گزارش مشیرالنوله پیرنیا در دوران اشکانیان در دادگاه‌های اشکنانی این شمار به چشم می‌خورد: «اگر فراموش کنی که بشر هستی و خود را برتر از بشر چنانی گرفتار خشم خدا امرا خواهی شد»^{۲۷} در دوران اشکانیان آزادی مذهب وجود داشت.^{۲۸}

در دوران اشکانیان همانند دوره هخامنشی زنان روسی همراه سواد اشکنانی در جنگ‌های بیرون مرزی همراه آنان بودند تا سران اشکانیان به زبان ملل مغلوب تجاوز نکنند.^{۲۹} ولی در دوران‌های سلوکیان و اشکانیان از وجود وکیل متابع در دادرس‌ها حدیثی به دست نیامده است.

۷- نقش وکیل مدافع در دوره‌ی ساسانیان

در دوران ساسانیان وکیلان مدافع را «سارگری»^۱ و «خولقان دعوی» یا «پیش‌مازه»^۲ و «خولده‌ی دعوی» را «پس‌مازه» می‌خواندند. بنابه گزارش ابن بطین رخدانگار سده‌ی پنجم هجری مقام وکالت هم‌اکنون مقام نیابت وزارت بوده و وکیلان مذکور در کنار بزرگمهر وزیر بزرگ ایوبک زون به انجام وظیفه می‌گرم بودند.^۳ و نقش وکیل این بود که در کرسی دادرس نیکی و بد واقعیت هرگونه دعوی را در حد تشخیص خود در تمام شام که قضای بزرگ به شمار می‌آید با صداقت و راستی باز می‌گفتند جامعه‌ی وکلا در دوران ساسانیان بنا به گزارش ابن بطین از خاندان اصل و در زمره‌ی مردان فاضل و عاقل و غیرقابل انتظاف به شمار می‌آمدند و ولادی دادگستری آن دوران در محضر پادشاهان ساسانی در کرسی داوری درستی یا نادرستی و دادخواست‌هایی را در معرض اظهار نظر قرار داده و نتیجه‌ی دیدگاه‌های خود را در مورد ادعای

دوگانه‌ی طرفین دعوی به شاه بازمی‌گفتند. به پندار من بدیهی است که این اختیار و اقتدار در مورد تشکیل دیگر دادگاه‌های به تصدی سایر قضات دادگستری دوره‌ی ساسانیان از جمله موید مویدان به قیاس اولویت دارای کاربرد بوده و در موارد مشکوک و گیجانه به تحقیق و تخصص در مورد صحت و سقم دفاع قیام و اقدام می‌نمودند^{۳۳} و نتیجه را به مرجع قضایی طی گزارش خود اعلام می‌داشتند.

شمار دادگستری در دوره ساسانیان چنین بود: «بدترین داوری کسی است که بی‌گناه از او بگذرد»^{۳۴} بعضی از کیفرخواست شیرویه فرزاد خسرو آپرینز پادشاه ساسانی علیه پدرش یاد کرده که این کیفرخواست از ده بند تشکیل می‌شد.^{۳۵}

بنابه گزارش دکتر جهاد مشکور از تشکیل^{۳۶} دادگاه که شیرویه برای رسیدگی به اتهامات پدرش خسرو آپرینز پادشاه ساسانی تشکیل داده بود کیفرخواست اتهامات سنگین وارد بر خسرو آپرینز^{۳۷} از جمله دست یازیدن به قتل پدرش، هرمز چهارم و پدرش فریو باز نانیان شهوترانی و آزمندی به شرح کیفرخواست نیز او متسبب کرد و ماخلد پهلوی و خنای نامه‌ها گزارش می‌دهند که خسرو آپرینز شخصاً به خوبی از عهده دفاع از اتهامات خود برآمده ولی بالاخره براساس رای دادگاه به اعدام محکوم و حکم اعدام در مورد او اجرا شد.

زنان در قانون دوره ساسانی در پاره‌ی از موارد همانند مردان از امتیازات ویژه‌ی مردان برخوردار بودند و دلیل این واقعیت تکیه‌زدن بر اولاد است و آن وقت بر تخت‌شاهان ساسانی و نوزن که فرزندان بانویی به نام دینک بودند در تیسفون ملتی بر تخت شاهی تکیه زده.^{۳۸}

پس نوشت‌ها

- ۱- تالاری به صورت کنه کاری در ادب پارسی را نبشته خوانند.
- ۲- ولادی ماده که اصطلاحاً در مورد قانون در جمیع امروز دارای کاربرد است در قانون عهد کهن به صورت بنده بند و جنگانه قید شده تا هر یک از متن هر قانون از متن دیگر قانون متمم نامیده شود.
- ۳- باب اول در دوره‌ی ساسانی بل.
- ۴- در این مورد در کتاب سیر تطور و حقوق در ایران از باستانی‌ترین ادوار تا ظهور اسلام اثر مستشرق بنده خود به این رخاها اشاره کرده‌ام.
- ۵- الواح پاپی، برگردان علی اصغر حکمته برگ ۳۱۸، چاپ دوم، شرکت انتشارات علمی و فرهنگی تهران، ۱۳۷۵.
- ۶- TEL-PINOS

- ۷- الواح سوسوی، برگردان داود رحمانی، چاپ شرکت بهمنی افسته سال ۱۳۴۰ خورشیدی برگ‌های ۳۹-۳۶.
- ۸- همان محل ۷۲-۷۲.
- ۹- یافت شده در سال ۱۹۵۰ میلادی وسیله‌ی هیات مشترک باستان‌شناسی موسسه‌ی شرقی دانشگاه شیکاگو در شهر نیویورک در سرزمین میان رودان.
- ۱۰- در قید تصویب قانون همورابی بین ساموئل کریمر و ادوارد شی پرا و مشیرالنوله پیرنیا اختلاف نظر موجود است زیرا مشیرالنوله‌ی پیرنیا تاریخ تدوین این قانون را بین سال‌های ۲۱۱۳-۲۰۸۱ پ. م و ادوارد دسی پرا ۲۰۷۵-۲۰۶۷ و ساموئل کریمر در سال ۱۷۵۰ پ. م می‌داند.
- ۱۱- برگ ۱۱۱-۱۱۴، الواح پاپی ادوارد شی پرا، برگردان علی اصغر حکمته چاپ انتشارات علمی و فرهنگی تهران، سال ۱۳۵۷.
- ۱۲- برگ‌های ۲۶۰، ۲۶۱ و ۳۱۹ مشرق زمین جمهوری آذربایجان، تمدن ویل دورانت.
- ۱۳- مشرق زمین جمهوری آذربایجان، برگ ۳۳۳ ویل دورانت.
- ۱۴- تاریخ کل آسیای غربی، نوشته‌ی دکتر بهمنش، برگ‌های ۳۲۷-۳۲۸.
- ۱۵- برگ ۱۸۰ تاریخ شاه، برگردان کریم کشاورز.

گزارش يك روي صاوقه

فاطمه عربشاهی سبزوری

ای خدای رحمة للعالمین
وی خدای فضل و تقوا و یقین
شبه دوشنبه خواب دیدم این چنین
که بدم در خانه ی خوب و وزین
درب در استاده بودم باوقار
مثل این که بوده ام در انتظار
تا بدیدم اینکه فرزندم حسن
آمد و با من بگفتا این سخن
من همیشه آدمم در اندرون
این چنین خواهم درون آیم کنون
بود بر اسب سفیدی او سوار
با عبا و شال چون کوه وقار
بود او شبه جوانی پسر
می شود هم چون پدر، آری پسر
من به خود گفتم بر اسب راهوار
چون توان آید درون این شهسوار
کوتاه است این در ز بهر قد او
لیک دیدم باز شد سقف از دو سو
خوش بدم در خواب با دیدار او
چون شدم بیدار کردم جست و جو
کس ندیدم غیر حی لایزال
گفت برخیزید شد وقت وصال
من وصال دوست می خواهم نه او
باشد انسان دور از هر های و هو
این چنین انسان نجستم تا به حال
تا به آخر پیوید او راه کمال
زین سبب از خویش و بیگانه جنا
گشته ام باشد مزا یاور خدا
نیست ما را کردگاری غیر از او
فکر و ذکرم نیست الا ذکر هو
در بیندم روز و شب سوزم چو دود
می کنم بهرش رکوع و هم سجود
تا که با اویم غم نبود به دل
نیستم از کرده های خود خجل
چون که می دانم مرا یاری کند
لطف او بسیار غفاری کند
من از او خواهم که فرزندان من
دور گردند از غم و رنج و محن
با دل شادی گرفتیم من وضو
گفتم ای خالق گناهانم بشو
باز کن درهای رحمت را به ما
تا که یابد قلب رنجورم، شفا
ای عربشاهی دعا کن تا سحر
تا شوی آسوده از خوف و خطر
من بکنم خواب رحمتی بدی
چون به فکر دید انسانی بدی
آن چه خواهم ای خدا تقدیر کن
خواب زیبای مرا تعبیر کن

تهران - ۹ تیر ۱۳۸۶

۱۶- برگ ۲۵۷، تاریخ ماه، پروفیسور دیاکونوفه برگردان کریم کشاورز.

۱۷- برگ ۸، تربیت کوروش، برگردان دکتر بهمن کریمی.

۱۸- همان جا.

۱۹- برگ ۹۲۰، همان جا.

۲۰- برگ ۱۱، همان جا.

۲۱- تاریخ سیاسی ساسانیان، برگ ۷۶۹، ج ۲، دکتر جواد مشکور چاپ دنیای کتب.

۲۲- برگ ۲۲ و ۲۵ دیاکونوف برگردان کریک کشاورز، چاپ افست مروی، سال ۱۳۵۱.

۲۳- برگ های ۲۳ لغت ۲۷ و ۷۱ و ۷۲ و ۱۰۰ دیاکونوف برگردان کریم کشاورز و برگ ۲۱۱ و ۲۶۵ ایران باستان، مشیرالدوله پیرنیا، ج ۲.

۲۴- برگ های ۲۳۱-۲۳۲ ایران باستان، مشیرالدوله پیرنیا، ج ۲، ۲۶۷۲، ۲۶۷۳ و ۲۶۹۷.

۲۵- برگ های ۲۶۵-۲۶۶-۲۶۷-۲۶۸ و ۲۶۵-۲۶۶-۲۶۷-۲۶۸ ایران باستان، مشیرالدوله پیرنیا، ج ۲.

۲۶- برگ ۲۳۰، ایران باستان، مشیرالدوله پیرنیا، ج ۲.

۲۷- برگ ۲۶۵-۲۶۹، ایران باستان، ج ۲.

۲۸- مشیرالدوله پیرنیا، برگ ۲۶۹، ایران باستان، ج ۲.

۲۹- تاریخ سیاسی ساسانیان، ج ۲، برگ ۷۶۹، دکتر جواد مشکوری.

۳۰- تاریخ سیاسی ساسانیان، ج ۲، برگ ۷۶۹، دکتر جواد مشکوری.

۳۱- پورداود هرمزنامه، برگ ۲۸۳، چاپ شیوه نشریه ی انجمن ایران شناسی، تهران، دی ماه ۱۳۳۱ خورشیدی.

۳۲- برگ ۷۶۹، تاریخ سیاسی ساسانیان، دکتر جواد مشکور، ج ۲.

۳۳- برگ ۷۶۹، تاریخ سیاسی ساسانیان، دکتر جواد مشکور، ج ۲.

۳۴- تاریخ سیاسی ساسانیان، دکتر جواد مشکور، ج ۱، برگ ۸۱ چاپ یکم دنیای کتب.

۳۵- تاریخ سیاسی ساسانیان، دکتر جواد مشکور، ج ۲، برگ های ۱۱۶۷ و ۱۱۶۸.

۳۶- تاریخ سیاسی ساسانیان، ج ۲، برگ ۱۱۳۶-۱۱۳۷.

۳۷- ۳۰ پرویز = شکست ناپذیر.

۳۸- برگ ۳۹۱-۳۹۲، ایران در زمان ساسانیان، آرتور کریستین سن، برگردان رشید یاسمی.

سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران

شماره: ۱۳۳۳
تاریخ: ۱۳۳۳
موضوع: ...

جناب آقای پروفیسور حسن امین
گروه آورنده و سرور ماستر محترم ماهنامه حافظ
با سلام و احترام
بدین وسیله وصول ماهنامه حافظه را اعلام می نمود.
این ماهنامه برای کتابخانه طب علمی ما که طبق
فردوسی فلسفی است سودمند و برای همکاران و
دانشجویان مورد استفاده خواهد بود.

باسلام
دکتر محمد جعفر یاققی
مدیر طب علمی

کتابخانه
اسناد و کتابخانه ملی
جمهوری اسلامی ایران
تهران - خیابان ولیعصر
شماره ۱۳۳۳
تلفن: ۸۰۰۰۰۰۰۰
پست: ۱۳۳۳

نامه ای از دانشگاه فردوسی مشهد
به امضای استاد دکتر محمد جعفر یاققی
در تایید نشر ماهنامه ی حافظ پس از لغو مجوز آن